УДК 378.1

ВІДОБРАЖЕННЯ ПРАГМАТИЧНОГО АСПЕКТУ ФУНКЦІОНУВАННЯ АНГЛІЙСЬКИХ БІНОМІАЛІВ В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ

Т. Б. Бондаренко
м. Київ, Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
tb.bondarenko@gmail.com

К. М. Мітрошина
м. Київ, Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
ekaterina1mitroshina@gmail.com

Статтю присвячено прагматичному аспекту функціонування біноміалів в англійській мові та відображенню явища в українському перекладі. Зокрема, розглянуто семантичні, структурні та функціональні характеристики біноміалів та наведено їхню класифікацію. У статті окреслено прагматичні функції біноміалів, головна відмінність їх використання в англійській та українській мовах та прийоми їх прагматичної адаптації в процесі перекладу. Висвітлено способи перекладу, що визначаються приналежністю до семантичної групи, стилем та прагматичною функцією. Результати розгляду демонструють відмінності в кількості та використанні біноміалів в мовах. що порівнюються. Особливість перекладу фразеологізмів полягає у їхній стилістичній маркованості, культурній специфічності – наявності у мові оригіналу реалій, відсутніх у мові перекладу, або відмінності конотацій у мові перекладу, а також, в деяких контекстах, у грі слів – поєднанні у фразеологізмі буквального та переносного значення. Тому еквівалентний за змістом текст не завжди буде прагматично адекватний. Для компенсації цієї втрати застосовується прагматична адаптація. Зазначено, що переклад демонструє спорідненість культур та сучасну тенденцію до глобалізації.

Ключові слова: біноміали; прагматичний аспект; семантична група; функціональна група; класи фразеологічних одиниць.

Вступ. Сьогодні зростає увага до вивчення фразеологізмів, що зумовлено різноманітними потребами: як вдосконалення обробки текстів на природній мові, так і навчання іноземним мовам. Біноміали є досить численним класом фразеологічних одиниць в англійській мові та вживаються у всіх сферах спілкування, починаючи від офіційних документів та релігійних промов, закінчуючи побутовим мовленням й арго. Міжкультурні контакти та сучасні тенденції глобалізації сприяють цьому процесу.

Термін «біноміал» у лінгвістику ввів Яков Малкіл для позначення «послідовності двох слів, які належать до одного класу та знаходяться на одному рівні синтаксичної ієрархії та часто поєднані за допомогою якогось лінгвістичного засобу» [11, с. 113]. Цей термін також використовували В. Бхатіа [7], Д. Л. Болінджер [8], М. Густафсон [10], О. Хатцидаки [11] у своїх роботах. Біноміали, як і в цілому фразеологізми, мають певну специфіку у перекладі, що пов’язана із їхнім високим прагматичним потенціалом, а також стилістичною та культурною маркованістю.

Мета статті полягає у комплексному розгляді прагматичного аспекту функціонування біноміалів в англійській мові, проведенні порівняльного аналізу такого функціонування в англійській та українській мовах, висвітленні шляхів прагматичної адаптаціїї біноміалів у перекладі.

Лінгвістичний статус та основні характеристики біноміалів. Біноміалами називаються сполучення двох слів, що належать до одного лексико-граматичного класу та поєднані сурядним зв’язком, мають цілісне та неподільне значення, усталену форму та в процесі мовлення відтворюються зі словникового складу мови.

Головними ознаками фразеологічних одиниць є стійкість та відтворюваність форми, цілісність значення. Необхідно розглянути ці ознаки детальніше на прикладі біноміалів. Фразеологічні одиниці відтворюються у готовому вигляді, беруться мовцем зі словникового фонду, а не створюються щоразу заново [9, с. 179]. Це свідчить про те, що фразеологічна одиниця має цілісне та неподільне лексичне значення. Окрім лексичного, фразеологізми також мають єдине граматичне значення: вони виступають в якості певної частини мови. Словосполучення може бути утворене з пар дієслів, іменників, прикметників, прислівників, займенників, числівників та вигуків. За кількістю, біноміал, як і вказує його назва, повинен складатися з двох головних одиниць. Вони можуть бути з’єднані сполучником, прийменником та мати залежні слова.

Лексико-граматичні характеристики цілісного словосполучення та його складових можуть не

співпадати, тому за цим критерієм біноміали можна поділити на однокласні та різнокласні. Такі формальні особливості, як стійкість та незмінність, є вторинними та підпорядковується цілісності значення. Якщо у виразі *"nuts and bolts"* складові поміняти місцями або змінити множину на однину, вираз втратить метафоричний сенс (*«ази»*) та буде перекладатися буквально (або не буде мати сенсу взагалі, як із виразами *"spick and span", "tit for tat"*). Проте, в деяких випадках для посилення виразності компоненти біноміалу можуть набувати залежних слів: *It's a matter of* ***life and*** *very gruesome* ***death.*** *– Йдеться про* ***життя або смерть****, і смерть, правду кажучи, страшну.*

Необхідно зазначити, що дієслова, що входять до складу біноміалу, можуть змінювати граматичну форму: *He was ranting and raving at us. – Він рвав та метав.*

Так само, як і слово, фразеологічна одиниця може набувати нових значень: *"to wear and tear"*, що означає *«зношуватися»* та є стилістично нейтральною, може вживатися у розмовній мові у значенні *«втомлюватися»* та набувати яскраво вираженого емоційного забарвлення.

За природою, компоненти можуть бути незалежними рівноправними лексемами *(hustle and bustle, meet and greet)* або словосполученнями *(live and let live, love it or leave it)*. Переважну більшість становлять біноміали, компонети яких є лексемами.

За семантичним критерієм біноміали поділяються на три типи: фразеологічні зрощення, фразеологічні єдності та фразеологічні сполучення, що охоплюють весь «фразеологічний континуум» від непрозорих до прозорих, вмотивованих словосполучень.

Біноміали можуть функціонувати як еквівалент дієслова, іменника, прикметника, прислівника та вигука. Крім того, формальна структура біноміалів «слово + слово» може варіюватись. Біноміали можуть бути поширеними, тобто складатися з пар словосполучень, або, в свою чергу, входити до складу фразеологізму. За функціональним критерієм біноміали поділяються на прагматичі та семантичні: такі, що виступають як окреме речення (прислів'я, приказки, мовленнєві формули) та такі, що функціонують як слово.

Прагматична адаптація біноміалів при перекладі. М. МакКарті [12] вказує на те, що фразеологізми є «високоінтерактивними», тобто здатні активно впливати на рецептора, і тому не можуть бути повністю описані лише за своїми формальними ознаками а, в першу чергу, є комунікативними засобами. На відміну від семантики, яка розглядає пряме значення висловлювання, прагматика досліджує, яким чином здійснюється вибір мовленнєвих засобів, з якими обмеженнями у використанні мови стикаються мовці, який вплив на інших здійснюють ті чи інші мовленнєві засоби. Прагматичною функцією називається функція значення слів у певному контексті [12, с. 146].

М. МакКарті [12, с. 133] визначає такі функції фразеологізмів у соціальній взаємодії:

– описова – надає характеристику обговорюваному предмету або явищу *(both national pride and notions of economic expansion go hand in hand – гордість за свою країну та економічний розвиток ідуть поряд)*;

– оціночна – дозволяє мовцю висловити своє ставлення до предмету *(ball and chain – тягар)*. Оціночна функція може бути поєднана з описовою, тобто фразеологізм одночасно представляє собою результат спостереження та коментар до нього, наприклад, *bow and scrape – кланятися*;

– перефразування – нейтральний вираз замінюється на фразеологізм для того, щоб «прикрасити», збагатити своє мовлення або пожвавити формальний сухий стиль (наприклад, *tit for tat – помста*). Таким чином мовець наближається до адресата. Такий прийом, наприклад, широко використовується в англомовних академічних усних виступах, що не є характерним для української мови;

– виділяюча – використовується для того, щоб підкреслити важливу інформацію в повідомленні, увиразнити пояснення. Наприклад, для пояснення системи управління кадрами, що використовує подвійний підхід заохочення та примусу, вживається загальновідомий фразеологізм *carrot and stick – кнут та пряник*;

– співпраці – фразеологізми можуть бути використані для того, щоб заохотити сумісне обговорення, створити почуття єдності у співрозмовників. Часто такий вплив досягається за допомогою повторення фразеологізму різними мовцями протягом обговорення;

– метамовна – фразеологізми вживаються в організації дискурсу для забезпечення його послідовності та зрозумілості (наприклад, *by and large – у цілому)*.

А. П. Коуї [13] поділяє оціночні фразеологізми на декілька груп. До першої групи він відносить фразеологізми, що виражають роздратування, агресію, образливе ставлення (*so-and-so – дурень*). До другої групи – такі фразеологізми, що використовуються для передачі презирливого ставлення (*rag-tag – наброд*). До третьої групи належать фразеологізми, що передають насмішкувате, іронічне ставлення, гумор (*roly-poly – пухкий коротун*) [13, с. xl].

Біноміали з таким значенням використовуються переважно в розмовній мові. Літературній мови властиві фразеологічні одиниці з урочистим, піднесеним забарвленням [4, с. 205]. В багатьох випадках фразеологічна одиниця виконує декілька функцій одночасно, що особливо характерно для описової та оціночної функцій.

Для перекладу важливим є знання відмінностей у використанні біноміалів в англійській та українській мовах. Як в англійській, так і в українській мовах, біноміальні словосполучення існували ще на найдавніших етапах розвитку мови. Серед причин утворення біноміалів А. Є. Левицький зазначає «схильність людського мислення до об'єднання, зіставлення, а іноді і протиставлення думок про явища і предмети зовнішнього світу, безпосередньо або опосередковано пов'язаних один з одним» [3, с. 103].

Парні сполучення, наприклад, *хліб-сіль, честь і хвала, рід-плем'я, клендерево* зустрічаються ще в давньоруській мові. Такий прийом використовується для абтрагування поняття, підсилення його експресивності [1, с. 215].

Наразі в англійській мові спостерігається більша кількість біноміалів, ніж в українській. Це може бути пояснено фонетичним, історичним та географічним факторами. Через поширеність англійської мови у світі та велику кількість носіїв мови (англійська є рідною для 330-360 мільйонів людей), багатим є фразеологічний фонд мови. Деякі біноміали вживаються лише в певних місцевостях. В англійській мові фонетичні фактори, такі як алітерація та рима, мають велике значення при утворенні біноміалів. У словосполученнях *make or break, make or mar, make or mend,* фонетична подібність слугує зв'язуючим засобом (нарівні із семантичним), що поєднує окремі слова у сталий фразеологічний вираз.

В українській мові більше значення має семантичний зв'язок, порівняймо англійські біноміали з їхніми українськими еквівалентами: *through thick and thin – крізь вогонь і воду, by hook or by crook – правдами і неправдами, не миттям, то катанням, fire and fury – громи та блискавки.*

Осільки прагматичний вплив на рецептора повідомлення є одним із завдань комунікації, перекладач повинний зберегти цей вплив під час роботи над перекладом. Для оцінювання прагматичного впливу тексту важливими є поняття еквівалентності та адеватності перекладу. Еквівалентністю називається «максимальна ідентичність всіх рівнів змісту текстів оригіналу та перекладу» [5, с. 253]. Адекватність перекладу – це «таке співвідношення вихідного та кінцевого тексту, при якому послідовно враховується мета перекладу» [5, с. 13]. Однією з причин, через яку фразеологізми складні у перекладі, є їхня мультифункціональність. Такі одиниці поєднують в собі щонайменше три аспекти: значення, синтаксичну форму та культурну специфіку.

За М. Бейкером [6], значна частина англійських ідіом, що за граматичною формою є правильними, можуть мати одночасно і буквальне, й ідеоматичне значення. В деяких випадках обидва значенні можуть бути присутніми одночасно. Наприклад, назва шампуню *"Head and shoulders"*, в якій, з одного боку, є відсилання до призначення продукту, і яка, з іншого боку, є частиною англійського фразеологічного виразу *"head and shoulders above" – «на голову вище, на порядок краще»* [6, с. 66].

Литовський мовознавець Й. Паулаускас [14, с.VII] вказує на те, що фразеологізм в багатьох випадках може бути замінений словом (наприклад, *by leaps and bounds — very quickly*), проте синтаксична форма фразеологізма дозволяє мовцю виразити своє ставлення до обговорюваного предмету, виконуючи, таким чином стилістичну функцію. Фразеологізм завжди є стилістично забарвленим, на відміну від слова. Однією з умов адекватного перекладу є збереження оригінального стилю.

М. Бейкер [6, с. 68–69] пов'язує культурну специфічність із прийнятими у суспільстві моделями поведінки, сталими мовленнєвими формулами, зверненням до специфічних об'єктів, власних імен *(John Doe and Richard Roe – позивач та підсудний)* тощо.

Отже, особливість перекладу фразеологізмів полягає у їхній стилістичній маркованості, культурній специфічності – наявності у мові оригіналу реалій, відсутніх у мові перекладу, або відмінності конотацій у мові перекладу, а також, в деяких контекстах, у грі слів – поєднанні у фразеологізмі буквального та переносного значення. Тому еквівалентний за змістом текст не завжди буде прагматично адекватний. Для компенсації цієї втрати застосовується прагматична адаптація. Прагматична адаптація розділяється на чотири види.

Метою адаптації першого виду є правильне розуміння повідомлення адресатом тоді, коли в нього відсутні необхідні для цього фонові знання. При цьому перекладач орієнтується на усередненого адресата. Перший вид адаптації полягає у внесенні уточнень при перекладі культурно-побутових та географічних реалій, назв організацій, компаній, періодичних видань тощо. Таким чином, наприклад, пояснюються незнайомі українцям реалії: *"they are all united by the American dream and the Stars and*

Stripes" – «їх об'єднує єдина американська мрія і єдиний прапор»; "park-and-ride facilities" – «місця стоянки і проїзду від них громадським транспортом».

Другий вид прагматичної адаптації застосовується для передачі емоційного впливу, рівноцінного впливу тексту оригіналу. Назви деяких подій, ситуацій, об'єктів викликають у носіїв мови певні асоціації, відсутні у рецепторів тексту перекладу. І навпаки, деякі лексичні одиниці, при перекладі викликають небажані асоціації. Пишномовні або занадто емоційні вирази, неприйнятні для іншої культури, замінюються на більш нейтральні. Англомовним науковим текстам притаманне використання розмовної та образної лексики, що не є допустимим в українській традиції. Наприклад: *"a properly written script is not to be gotten for love nor money" – «за цілковитої відсутності грамотно написаних сценаріїв», "George and Harris and Montmorency are not Poetic ideals, but things of flesh and blood" – «Джордж, Гарріс і Монтморенсі – не ідеальні витвори поетичної фантазії, а істоти цілком матеріальні»* – англійський фразеологізм замінюється на більш нейтральний український вираз.

Метою третього виду прагматичної адаптації є створення рівноцінного впливу на конкретного сприймача тексту перекладу в конкретній ситуації. Текст перекладу може значно відрізнятися від тексту оригіналу. Такий вид адаптації може полягати у перекладі сенсу повідомлення, що лише мається на увазі, але не виражений експліцитно, або у використанні при перекладі засобів комунікації, що відрізняються від оригіналу, наприклад, при розмові з дитиною, використання зрозумілої для неї мови та образів.

Четвертий вид прагматичної адаптації полягає у вирішенні «екстраперекладацького надзавдання». Такий вид адаптації застосовується рідко. Існують три її підвиди [2, с. 137–146]: *філологічний переклад* – буквальний переклад із порушенням норм мови перекладу. Застосовується для вивчення та порівняння формальних ознак мов, а також для перекладу художньої літератури, коли перекладач не володіє мовою оригіналу; *приблизний переклад* – передача вибіркової або узагальненої інформації, що цікавить рецептора; *модернізація тексту оригінала* при перекладі полягає у зміні імен, перенесенні дії в іншу країну або епоху, використанні лексики, характерної для іншого часу.

Висновок. Таким чином, розглянуто прагматичні особливості функціонування англійських біноміалів як комунікативних засобів соціальної взаємодії, що мають цілісне та неподільне лексичне значення. На нашу думку, комплексний теоретичний розгляд лінгвістичного статусу біноміалів, їх характерних ознак і функцій в англійській та українській мовах, визначення подібностей та відмінностей конотацій у контекстах мови оригіналу та мови перекладу на практиці реалізуються через вживання одного з запропонованих видів прагматичної адаптації. Це забезпечує створення адекватного перекладу біноміалів з англійської на українську мову, з повним збереженням змісту та мети повідомлення.

Перспективу подальших розвідок убачаємо у вивченні біноміалів у науково-технічних текстах за сферами спрямування, а також укладання детального двостороннього словника біноміалів із зазначенням конкретної сфери застосування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Артамонова М. В. Дефиниции устойчивых сочинительных биномов в древнерусском тексте / Марина Владимировна Артамонова // Ярославский педагогический вестник. – 2012. – №1. – С. 214–217.

2. Комиссаров В. Н. Современное переводоведение / В. Н. Комиссаров. – Москва: Р. Валент, 2011. – 410 с.

3. Левицький А. Е. Зіставлення функціональних особливостей систем номінативних одиниць англійської й української мов / А. Е. Левицький // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2001. – № 8. – С. 101–105.

4. Молодых Е. А. Коммуникативно-прагматическая роль фразеологизмов при трансляции языковой картины мира В. Скотта / Е. А. Молодых // Вестник Воронежского государственного университета (Серия: Лингвистика и межкультурная коммуникация). – № 2. – 2010. – С. 204–209.

5. Толковый переводоведческий словарь / [сост. Л. Л. Нелюбин]. – [3-е изд., перераб.]. – М. : Флинта: Наука, 2003. – 320 с.

6. Baker M. In Other Words / Mona Baker. – London, New York : Routledge, 1992. – 317 p.

7. Bhatia V. Cognitive structuring in legislative provisions / V. Bhatia // Language and law / Ed. J. Gibbons. – London : Longman, 1994. – P. 78–90.

8. Bolinger D. L. Binomials and pitch accent / D. L. Bolinger // Lingua. – 1962. – № 11. – P. 33–44.

9. Crystal D. The Cambridge Encyclopedia of the English Language / David Crystal. – Cambridge : Cambridge University Press, 2003. – 489 p.

10. Gustafsson M. Binomial expressions in present day English / M. Gustafsson. – Turku : Turn Yliopisto, 1975. – 123 p.

11. Hatzidaki O. Part and Parcel: A Linguistic Analysis of Binomials and Its Application to the Internal Characterisation of Corpora: unpublished PhD thesis. – Birmingham : The University of Birmingham, 1999.

12. McCarthy M. Spoken language and applied linguistics / M. McCarthy. –Cambridge: Cambridge University Press, 1998. – 216 p.

13. Oxford Dictionary of Current Idiomatic English / Ed. Cowie A. P., Mackin R., McCaig I. R. – Oxford : Oxford University Press, 1984. – 396 p.

14. Paulauskas J. Frazeologijos žodynas / Jonas Paulauskas. – Vilnius : Lietuvių kalbos institutas, 2001. – 886 p.

REFERENCES

1. Artamonova, M. V. (2012). Definstsii ustoichivyh sochinitel'nyh binomov v drevnerusskom tekste [Definitions of set coordinative binomials in Old Russian texts]. *Jaroslavskii pedagogicheskii vestnik,* 1, 214−217.

2. Komissarov, V. N. (2011). *Sovremennoe perevodovedenije* [Modern Translation Theory]. Moskva: P. Valent.

3. Levitskii, A. (2001). Zistavlennia funktsional'nykh osoblyvostej system nominatyvnyh odynyts' angliis'koji i ukrains'koji mov [Comparison of functional peculiarities of nominal units' systems in the English and Ukranian Languages]. *VISNYK Zhytomyrs'kogo derzhavnogo universytetu imeni Ivana Franka,* 8, 101−105.

4. Molodykh, E. (2010). Kommunikativno-pragmaticheskaja rol' frazeologizmov pri transliatsii jazykovoji kartiny mira V. Skotta [Communicative and pragmatic role of phraseological units in translation of W. Scott's picture of the language world]. *Vestnik VGU (Seriia: Lingvistika i mezhkul'turnaia kommunikatsiia),* 2, 204−209.

5. Neljubin, L. L. (2003). *Tolkovyj perevodcheskij slovar'* [Explanatory dictionary for translation] (3-d ed.). M.: Flinta Nauka.

6. Baker, M. (1992). *In Other Words*. London, New York: Routledge.

7. Bhatia, V. (1994). Cognitive structuring in legislative provisions. In J. Gibbons (Ed.), *Language and law* (pp. 78–90).

8. Bolinger, D. L. (1962). Binomials and pitch accent. *Lingua,* 11, 33–44.

9. Crystal, D. (2003). *The Cambridge Encyclopedia of the English Language.* Cambridge: Cambridge University Press.

10. Gustafsson, M. (1975). *Binomial expressions in present day English.* Turku: Turn Yliopisto.

11. Hatzidaki, O. (1999). *Part and Parcel: A Linguistic Analysis of Binomials and Its Application to the Internal Characterisation of Corpora*. Unpublished PhD thesis. Birmingham: The University of Birmingham.

12. McCarthy, M. (1998). *Spoken language and applied linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.

13. *Oxford Dictionary of Current Idiomatic English. (1984).* Oxford: Oxford University Press.

14. Paulauskas, J. (2001). *Frazeologijos žodynas.* Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

T. B. Bondarenko, K. M. Mitrishina. Depiction of pragmatic aspect of binomials functioning in the English language Ukrainian translation. The article is dedicated to the pragmatic aspect of binomials functioning in the English language and their translation into Ukrainian. In particular, the study defines semantical, structural and functional characteristics of binomials and provides their classification. It describes pragmatic functions of binomials, general difference in their usage in the English and Ukrainian languages and the ways of their pragmatic adaptation while translating. The study investigates the ways of translating binomials according to their functional and semantic group, style and pragmatic function. The results of the analysis demonstrate differences in the stock and usage of binomials in the compared languages. The ways of binomials translation can also give evidence to the contacts between cultures and present-day tendency towards globalization. The peculiarity of the translation of phraseologisms is their stylistic marking, cultural specificity - the presence in the language of the original of the realities lacking in the language of translation, or the differences of connotations in the language of translation, as well as, in some contexts, in the game of words - a combination in phraseology of literal and figurative significance. Therefore, the equivalent in content text will not always be pragmatically adequate. To compensate for this loss pragmatic adaptation is applied. It is noted that the translation demonstrates the cohabitation of cultures and the current tendency to globalization.

Keywords: binomials; pragmatic aspect; semantic group; functional group; phraseological units.